

BUJDOSÓ ANDRÁS

A KIRÁLYI BÍRÓSÁG HELYE A KÖZÉPKORI FRANCIA BÍRÁSKODÁSI RENDSZERBEN*

A KÖZÉPKORI FRANCIA BÍRÓSÁGOK ÁLTALÁNOS RENDSZERE

A középkori Franciaországban a bíróságoknak két fő típusa alakult ki aszerint, hogy az ott elbírált jogviták során alkalmazott jogszabályok címzettjeinek köre mennyire volt széles. Egyrészt megkülönböztethetjük az ún. általános jog (*droit commun*) bíróságait, ahol olyan jogszabályok alapján ítéleztek, amelyeknek a személyi hatálya általánosan minden személyre kiterjedt. A bíróságok másik típusát pedig azok képezték, amelyek valamely különös jogi rezsim (*droit spécial*) hatálya alá tartozó személyekre illetve ügyekre vonatkozó szabályok alapján bíráskodtak. (Az utóbbiak közé tartozott többek között a konzuli bíráskodás és az admirális bíráskodása.)

Az általános jog bíróságainak – miként azt több korabeli európai országban is láthatjuk – az ítékezésnek hármass rendszere épült ki. Egyfelől a király, mint legfőbb hűbérúr, hatalmas földtulajdona és főhatalma alapján tartott igényt az igazságszolgáltatásra, másfelől viszont a többi hűbérúr (*seigneur*) valamint a városok is felléptek azzal a követeléssel, hogy saját illetékességi területükön az ott lakók fölött ítélezhessenek. OLIVIER-MARTIN az előbbi királyi (*justice royale*), az utóbbiakat pedig a területi bíráskodás (*justice territoriale*) fórumainak nevezi; a neves francia jogtörténész továbbá azt is hozzáteszi, hogy a két rendszer jogilag nem különbözött egymástól, és csupán sajátos történelmi kifejlődésükkel magyarázhatók az esetleges különbségek. Végül a bíróságok harmadik nagy csoportját az egyházi bíróságok képezték.

A területi bíróságok a 13. századra már olyan – ősréginek és szilárdnak tekintett szokásjogi gyakorlatra alapozott – hatalommal és erővel rendelkeztek, hogy ekkor már senki sem kérdőjelezhette meg legitimitásukat. A 14. századtól kezdődően ugyanakkor a király jogkörének kibővülésével és a király érdekeit képviselő királyi emberek (*agents du roi*, tkp. királyi bírák) számának megtöbbszöröződésével párhuzamosan a hűbérúri területi bíráskodás szerepének csökkenése figyelhető meg. Ez utóbbinak az volt a legfőbb oka, hogy számos nagy illetve közepes méretű uradalmat (*seigneurie*) egyesítettek, amelyekbe azután a király a saját bírait, a *baillik*et és a *sénéchal*okat helyezte. A hűbérúri ítékezésnek e területekről való illetén kiszorításával aztán létrejöttek az ún. alsó szintű, területi királyi bíróságok (*justice royale*

---

* A szerző az ELTE ÁJK V. évfolyamos hallgatója. A dolgozat konzulense: Nagyné dr. Szegvári Katalin professor emeritus.

inférieure). A fennmaradó hűbérúri bíróságok száma eléggé lecsökkent, és illetékeségi területük majdnem mindenütt a királyi bíráskodás területeivel vált határossá. Részben ezzel az arányeltolódással, részben pedig a királyhoz beadott kérelmek amúgy is nagy számával magyarázható, hogy az alsószintű királyi bíróságokat mindenütt nagyszámú kereseti kérelemmel bombázták.

A KIRÁLYI ÉS A TERÜLETI BÍRÁSKODÁS VISZONYA

A KIRÁLYI ÉS A TERÜLETI BÍRÁSKODÁS VISZONYÁT RENDEZŐ ELVEK

A hűbérúri bíróságoktól az alsószintű királyi bíróságokkal szemben csak erőtlenné ellenmozdulatokra tellett, és hamar elfogadták a számukra elkerülhetetlennek látszó alulmaradást, ugyanakkor azonban a királyi illetékességgel szemben egy szerényebb és árnyaltabb taktikával léptek fel: a királlyal 1287-ben általános, az ítélkezési illetékességek viszonyát rendező alapelveket fogadtattak el.¹ A királyi rendelet értelmében ilyen alapelv volt például, hogy a király nem vonhatja bírósága elé azokat a személyeket, akiknek lakóhelye valamelyik hűbérúri bíróság illetékességi területén található, még akkor sem, ha az illető valamely királyi város polgára. Az alapelveket szabályozó királyi rendeletet ezt követően több alkalommal is megerősítették,² és csak a földesurak éberségén múlt, hogy érvényt szerezzenek nekik. Szép Fülöp idején például a királyi *baillik* és *sénéchalok*, mint területi-királyi bírók erősen hajlottak arra, hogy – mind az egyházi mind pedig a földesúri bíróságok vonatkozásában – figyelmen kívül hagyják ezeket a szabályokat. A földesurak élénk tiltakozásának eredményeként azonban a király kénytelen volt visszavonulót fújni, és Szép Fülöp utódai már valamelyest nagyobb tisztelettel viseltettek a „törvények” iránt.

A superioritás és a szubszidiaritás elve

Az illetékességi alapelvek nem nyújthattak teljes biztosítékot a területi bíráskodás számára. A 13. században a hűbérurak ítélkezési autonómiáját még mindig korlátozta egy, a királynak az alattvalókkal szemben fennálló közjogi főhatalmából, a szuverenitásból eredő elv, a superioritás elve. Ennek alapja az a nézet, miszerint a király nem teheti függővé saját jogának érvényre juttatását a hűbérúr bíráskodásától, lévén az az ő alattvalója.³ Az ebből kinőtt superioritás mint elv tartalma tehát az – miként az BEAUMANOIR gyűjteményében is olvasható – hogy „a szolga nem bírálhatja urát”.⁴ Ebből kifolyólag mindig is voltak olyan ügyek, amelyekben az ítélkezés a királynak és bíráinak hatáskörébe tartozott, még akkor is, ha az ügy alapjául szolgáló cselekmény vagy esemény egy uradalomban vagy egy város területén történt. Ezek mind olyan ügyek voltak, amelyek a király személyét illetve jogait érintették, így például a felségsértés vagy a királyi pénz illetve pecsét meghamisítása. Ezen ügyeket nevezték királyi vagy másképpen felségjogi ügyeknek (*cas royaux* illetve *cas de souveraineté*).⁵

A királyi ügyek listája az idő folyamán szép lassan bővült. A király mint magán-személy jogainak megsértésén alapuló ügyek mellett azok az ügyek is ide kerültek, amelyek a királyi funkciók gyakorlásának sérelmével kapcsolatban álltak elő, vagyis a királyt mint közjogi jogalanyt sértették. Ilyenek voltak a király közhasznú intézményeinek megsértése, a tiltott fegyverviselés, a magánháború vagy az uzsora. A királyi perek rendszere a 14-15. századra már azt is lehetővé tette, hogy az életre szóló királyi birtokadományban vagyis apanázsban részesítettek hatalmát (ugyanakkor új apanázsok képződését is) a király akként korlátozza, hogy egy klauzulával az adott területen fenntartotta magának a királyi ügyek feletti ítélkezést. A király ezután csak annyit tett, hogy az apanászbirtokok határától nem messze a saját földbirtokán (így Saint Gengoux-ban vagy Saint Pierre-le-Moustierben) felállította saját bíróságát, és egy *baillit* rendelt oda, akinek feladata a királyi perekben valamint a királyi tiszthelyettesek (*exempt*) ügyeiben való bíraskodás volt. A *bailli* volt hivatva tehát megtestesíteni a királyt, annak bíraskodási minőségében.⁶

A királyi ügyek mintájára aztán a koronahűbéreseket, vagyis a legfőbb hűbérurak is kieszközölték maguknak a superioritás elvén alapuló hatáskörelvonást, feltűntek tehát a hercegi (*cas ducals*) illetve a grófi ügyek (*cas comtals*), amelyek aztán így az alhűbéreseket ítélkezését korlátozták.⁷ Érdekes módon bizonyos súlyos bűncselekmények, mint a lopások (középkor!), gyilkosságok, a testi épség elleni bűncselekmények, mindvégig a hűbérúri bíróságok hatáskörében maradtak. Ezek az ügyek mintegy ellenpólusát képezik a királyi/hercegi/grófi ügyeknek: vagyis, ha az adott ügy nem tartozott bele az említett privilegizált ügykategóriákba, akkor azokban – szubszidiárius módon – a földesúri bíróság ítélkezhetett. Ily módon megjelenik a szubszidiaritás elve valamint a superioritás elve közötti kettősség.

Az ilyen – rendes – ügyekben való bíraskodási jog valójában a királytól elnyert koronahűbéresi jogok egyike volt, csakúgy mint annak az uradalomnak a tulajdonjoga, amelyhez a bíraskodási jog kapcsolódott. Ily módon a földesúri bíraskodás – bár közvetetten – a király joga alá volt rendelve, és ez a királyhoz való fellebbezés jogában nyilvánult meg a legmarkánsabban. Ez a feudális kori perorvoslati forma azonban csak meglehetősen szűk körre korlátozódott: csak az igazságszolgáltatás megtagadása (*déni de justice*) illetve az alaptalan, hamis ítélet (*faux-jugement*) esetén lehetett alkalmazni, vagyis nem érdemi, hanem formai okok miatt, amelyek ráadásul csak ritkán fordultak elő.⁸ Az idők folyamán aztán az alaptalan ítélet elleni formai fellebbezés észrevétlenül átalakult valódi, érdemi fellebbezéssé, amelyet minden ítélkező földesúr el kellett, hogy fogadjon. A 14. század elején kizárólag a királyi bíraskodás legfelsőbb szerve, a Párizsi Parlament (*Cour de Parlement de Paris*) előtt lehetett a királyhoz fellebbezni, hamarosan azonban már a *bailli* és a *sénéchal* előtt lehetett csak ugyanezt megtenni, ez pedig a királyhoz való fellebbezésnek erőteljes mennyiségi kiterjesztését jelentette. Ettől kezdve a Párizsi Parlament előtt már csak Franciaország *painjei* és néhány más jelentős földesúr (pl. Párizs püspöke) nyújthattott be fellebbezési kérelmet.⁹

A prevenció elve¹⁰

A középkori francia jogtudósok a földesúr bíraskodási jogára – lévén a király az igazság forrása (*fons iustitiae*) – az uralkodó által hallgatólagosan delegált jogként¹¹ és nem pedig egy olyan jogként tekintettek, amely a földesurakat a földbirtokaikon fennálló tulajdonjogukból eredő, ahhoz szorosan kapcsolódó saját jogosultságként illette volna meg. Ebből a gondolatmenetből alakult ki aztán a megelőzés, a prevenció (*prévention*) intézménye. OLIVIER-MARTIN szerint akkor beszélhetünk megelőzésről, mikor egy a földesúri bíraskodás illetékessége alá tartozó ügyben a peres fél a királyi bírósághoz fordul, vagy amikor a királyi bíró veszi tárgyalás alá először az ügyet a gyors és helyes igazságszolgáltatás érdekében. A prevenció nem azonos tehát az előbb tárgyalt, királyi ügyekre vonatkozó hatásköri szuperioritással, mert abban az esetben az adott ügy csak a király bírósága előtt indítható meg, míg a prevenciónál egy időbeli megelőzésről van szó, többnyire a praktikusság érdekében.¹²

Mivel a király nem akarta túlságosan csorbítani a földesúr ítélkezési jogát, a földesúr – az abszolút megelőzés eseteit kivéve – mind a két fent említett esetben visszaigényelhette magának az ügyet azzal a feltétellel, ha megígéri, hogy jó igazságot fog szolgáltatni. Ha a földesúr maga ilyen igényt nem támasztott, akkor a királyi bíró az ügyet magától nem utalhatta vissza, mivel – ahogy BACQUET mondja – „az ő szándékainak gyanú felett kellett állnia”.¹³ A megelőzés mindezek alapján egyáltalán nem a földesúri bíraskodást kikezdeni hivatott intézmény volt, hanem egy, a szokásjog által kialakított eszköz, mely két egyformán illetékes bíróság közötti konkurrenciát szabályozta.¹⁴ De bármily jól is volt ez a rendszer felépítve, a prevenciónak a királyi bíróságok általi módszeres gyakorlása, a gyors, jól megkomponált és a peres felek érdekeit messzemenőleg figyelembe vevő királyi törvénykezés mégis hátrányos volt a földesúri bíróságokra nézve. A földesuraknak, saját érdekeik védelme érdekében – már csak az ügyek nagy száma miatt is – állandó készenlétben kellett állniuk. A királyi emberek ráadásul a valóságban nem tűrték el azt sem a földesuraktól, hogy azok akár csak közvetett módon is akadályozzák, hogy a királyi emberek élni tudjanak a *coutume* alapján rendelkezésükre álló megelőzési jogukkal.¹⁵ Mindezek mellett a jogtudósok végülis úgy vélték, hogy a megelőzés a bíróságok megsokszorozódásával járó nehézségek, kellemetlenségek ellentételezése volt a királyi bíróságok felé.¹⁶

Végezetül megemlítendő, hogy a prevenció jogintézménye nemcsak a királyi és a földesúri bíraskodás viszonylatában alakult ki. Találkozhatunk vele még az egyházi és a világi bíraskodás közötti kapcsolatban, a kisebb egyházi javadalmak adományozásánál, valamint érvényesült a püspök és a főesperes bírósága között és az egyformán illetékes királyi bíróságok között (versengő illetékesség) is.¹⁷

A FÖLDESÚRI BÍRÁSKODÁS MEGGYENGÜLÉSE

A 16. századtól fogva a földesúri bíróságok ereje jelentősen megcsappant. LOYSEAU, a kiváló jogtudós – aki e bíróságokat falusi bíróságnak nevezte – elvben pártolta e bíróságok működését. Az úrbéri föld (*censive*) és a hűbértok (*feŕ*) átengedéséből eredeztetett igazságszolgáltatási jog meggyengülése, sőt eltűnése annak a korabeli elvnek a határozott győzelmére vezethető vissza, miszerint „a hűbértoknak és az igazságszolgáltatásnak semmi köze egymáshoz”. Csupán az a három, egymásra épülő fokozatból álló földesúri ítélkezési fórumrendszer maradt fenn (a *justice basse*, a *justice moyenne* valamint a *justice haute*), amelyet még a helyiek feletti bíráskodási jognak a király általi egykori átengedéséből eredeztettek, és amely jognak pusztán ősrégi birtoklása önmagában is elegendő erővel bírt, és nem volt szükséges egyéb jogcím annak gyakorlásához.¹⁸

A 17-18. században, vagyis az abszolutizmus korszakában a király nagy gondot fordított arra, hogy – lehetőleg az ellenségesség látszata nélkül – királyi emberei, vagyis helyi bírái útján megszervezze a földesúri bíróságok felügyeletét, és biztosítsa azok korrekt működését. (Megjegyzendő, hogy a *pairek* ítélkezése ekkorra már régóta lehanyatlott.)¹⁹ A király rendeletei pontos szabályokat fektettek le ennek érdekében, és azt láthatjuk, hogy e szabályok több helyütt is visszaköszönnek a királyi bíróságokat (*cours souveraines*) érintő későbbi szabályozásokban.

A szabályok értelmében a földesúr nem bíráskodhatott saját maga, hanem ki kellett jelölnie egy alkalmas és feddhetetlen személyt e feladatok elvégzésére. A valóságban ezek a személyek leggyakrabban a környéken élő ügyvédek és más gyakorló jogászok közül kerültek ki. A szakmai alkalmasság egyebek közt azért is fontos volt, mert ezáltal a bíró átvette az ítélelhozatalból eredő felelősséget is. A bíróságnak a tárgyalásokat erre alkalmas törvényszéki tárgyalótermekben (*auditoire*) kellett tartania, továbbá rendelkeznie kellett egy törvényszéki hivatalnak (*greffe*) alkalmas helyiséggel is. Tilos volt tárgyalást tartani – miként erre korábban több példa is volt – például fa alatt vagy a kocsában. A legalitás elve – miszerint a bírának üldözniük kellett a hatáskörükbe tartozó, illetékességi területükön elkövetett minden bűnügyet, méghozzá akkor is, ha magánvádas ügyben nem volt magánvádoló (*partie civile*) – a földesúrra is kiterjedt, azzal a különbséggel, hogy neki nem járt az a természetbeni ajándék (*épice*), ami a rendes bírakat fizetségként megillette. Szükséges volt még ezen kívül, hogy a földesúr rendelkezzen erős börtön-építménnyel vagy börtönhelyiséggel, börtönőrrel, feladata volt gondoskodni a rabok kenyérrel való ellátásáról, továbbá lehetővé kellett tennie, hogy szabadon fel-lebhezhessenek az általa kiszabott halálos ítélet ellen.

A földesúri bíráskodás komoly terhekkal és feladatokkal járt együtt. A földesurak így két part között hanyódtak: egyfelől ezek a feladatok gazdasági-pénzügyi problémákat okoztak, másfelől viszont ott volt az a törekvés, hogy megőrizzenek egy évszázados és egyszerre hasznos és tekintélyes prerogatívát. Voltak olyan – főleg egyházi – földesurak, akik a túl költségesnek talált ítélkezést átengedték a királynak, amelyet az el is fogadott,²⁰ ugyanakkor a király is átengedett pallosjoggal

rendelkező földesuraknak olyan bíraskodási prerogatívákat, amelyeket ő nem tudott előnyösen gyakorolni, azok viszont igen.²¹ Így tehát megfigyelhető egy kétoldalú engedményezés, azzal a különbséggel, hogy az egyik oldal pénzügyi okok, a másik oldal pedig praktikussági okok miatt élt ezzel a gyakorlattal. Mindezekből látható, hogy a király – részben tehát rendeleti szabályozással, részben pedig engedményezéssel – erősen törekedett az igazságszolgáltatás racionalizálására.

A királynak ugyanakkor más eszköze is volt, ha a földesúr bírósága túl terheessé vált számára: az ítélkezés kisajátítása, természetesen a földesúr megfelelő kártalanításával. Ez történt 1674-ben is, amikor a lehető legnagyobb óvatossággal a párizskörnyéki földesúri bíróságokat a Chatelet Bíróságába (*justice de Chatelet*) olvasztották, mert ezek létezése még a prevenció ellenére is túlságosan nehezítette a városi igazságügyi szervek, különösen pedig a párizsi rendőrség működését.²² A beolvasztott bíróságok visszatelepítésére később messzemenő tervek születtek, de ezeket pénzhiány miatt végül is nem tudták megvalósítani. Ennek ellenére tény, hogy még a forradalom előestéjén is, főleg a konzervatívabb vidékeken (pl. Bretagne) jócskán léteztek földesúri bíróságok. Végül a forradalom a még létező földesúri bíróságokat megszüntetve azok helyébe békebíróságokat állított fel, amelyek eljárása és szerkezete egyébként erősen hasonlított a korábbi földesúri bíróságoké-
ra.

A földesúri bíróságok nagy előnye a peres felekhez, az érintettekhez való nagyobb közelségben, valamint abban rejlett, hogy a királyi bíróságokkal szemben kisebb költséggel dolgoztak. E bíróságok ítélkeztek a környék kisebb peres ügyeiben, és hozzájárultak a falusi rendfenntartáshoz is. Eme rendfenntartás érdekében ún. rendészeti szabályrendeleteket (*reglement de police*) hoztak, amelyről egyébként számos minta máig is fennmaradt.²³ Ugyanakkor minden előnye ellenére is lehetetlen volt, hogy a teljes helyi igazságszolgáltatást a földesúri bíróságokra alapozzák, ugyanis velük kapcsolatban minden a helyi körülményektől függött. Ezzel magyarázható, hogy a jogtörténészek sokáig eléggé kritikusan szemlélték a feudális kor eme intézményét.²⁴

A VÁROSI BÍRÁSKODÁS MEGGYENGÜLÉSE

A király – a földesúri bíróságokkal szemben – a városi bíróságokkal sokkal határozottabban bánt. Az uralkodó fokozatosan minden városban felállította saját bíróságát a város bírósága mellé, és bizonyos városi ügyekben az ítélkezési hatáskört is elvonta a királyi bíróság javára. A Moulins-rendelet 71. cikke például az összes polgári jogi ügyet elvette a városoktól, egy kicsit később pedig a városi bíróságok hatáskörét visszaszorították a rendészeti ügyekre, amelyek egyébként már régóta az ő kizárólagos hatáskörükbe tartoztak. Mindez a hatáskörelvonás azt eredményezte, hogy a királyi bíróság hatáskörébe vont városi ügyek elvégzése dupla annyi leterheléssel járt, mintha azokat a város bírósága végezte volna.

Számos város kísérelt meg ellenállást a Moulins-rendelettel szemben azokra a királytól kapott – esetenként megvásárolt – privilégiumokra hivatkozva, amelyek a

hagyományosan a királyt megillető hatáskörök gyakorlását ruházták rájuk vagy erősítették meg ebben őket. A király nem törődött ezzel az ellenállással, mindenestre a városok megmaradt privilégiumait tiszteletben tartotta. A városok később is megőrizték a rendészeti szabályrendeletek alkotásának jogát azzal az egyedüli feltétellel, hogy tiszteletben tartják a király rendeleteit.

A király egészen más módszert alkalmazott akkor, amikor északon és keleten saját bíráskodási joggal bíró idegen városokat csatolt országához. Az ilyen városokkal kötött kapitulációkban kifejezetten garantálta a városi bíráskodási jog jövőbeni gyakorolhatóságát.²⁵ Így maradt meg többek között Flandria, Hainaut, Elzász városainak, valamint Saint-Quentinnek, Amiens-nek, Péronne-nak, Cambrai-nak, Reims-nek és még sok más városnak az ősi bíráskodási joga. Itt tehát még meglehetősen óvatossággal bánt a király a prerogatívákkal.²⁶

A KIRÁLYI BÍRÁSKODÁS RENDSZERE

A KIRÁLYI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ALAPJA ÉS ÁLTALÁNOS RENDSZERE

A király első számú kötelessége alattvalóival szemben, hogy biztosítsa számukra a gyors és igazságos bíráskodást, mindezt pedig avégből, hogy – miként az egy 1510 júniusában kiadott királyi rendelet mondta – „ők uralkodásunk és hatalmunk alatt békében, nyugalomban és biztonságban élhessenek.” Ezen gondolat tükröződik vissza számos olyan törvényszövegben is, mely szerint a király a népnek quasi adósa (*débiteur*) az igazságszolgáltatás tekintetében, tehát maga a viszony egyfajta közjogi kötelemként is felfogható. Eme kötelemére a király magát a koronázási esküben kötelezte, épp ezért ez volt az első aktus, amit a nép várt tőle. A Szegényház Kancellárja megfelelő szavakkal juttatta kifejezésre ugyanezt az általános elvárást, az Orleans-i Rend előtt 1560 december 13-án tartott beszédében: „A királyok elsősorban arra esküsznek fel, hogy igazságot szolgáltatassanak, és nem fordíthatnak több időt háborúskodásra mint bíráskodásra ... Úgyszintén Franciaország pecsétjében a király képét nem fegyverrel és lóval ábrázolják, mint sokhelyütt másutt, hanem a királyi trónon ülve, miközben igazságot szolgáltat. Ezen okból kifolyólag annak az asszonynak, akinek kihallgatási kérelmét hallva (Szép) Fülöp király ráérő idő hiányával mentegetőzött, nagyon is igaza volt, mikor így válaszolt erre a királynak: hát akkor ne legyen ön király.”

Mindezek ellenére a király – időhiány miatt – nem mindig tudott saját maga bíráskodni, ezért hát azok a törvényszékek, melyeket ő állított fel, és melyeknek működését is szabályozta, rendre tehermentesítették őt e kötelezettsége, adóssága alól. XI. Lajos például a Párizsi Parlamentnek elküldte koronázási esküjének másolatát arra kérve a főbírósgot, hogy mentse fel őt annak tartalma alól, és ezentúl a főbírósg szolgáltatson helyette igazságot alattvalóinak. Ezek voltak azok az esetek, amelyekben – már korán – megjelent a fenntartott igazságszolgáltatás (*justice retenue*) és a delegált igazságszolgáltatás (*justice déléguée*) közötti megkülönböztetés

szükségessége, értve az utóbbi alatt azt a bíraskodást, amelyet a király rendszerint a saját különféle törvényszékeire bízott. A delegálás ugyanakkor nem jelentette azt, hogy a király átruházta volna e bíraskodási jogát: pusztán e jog átengedéséről volt szó, ugyanis ezek a bíróságok még nem alkottak modern értelemben vett önálló bírói hatalmi ágat, amely független lenne a királytól, vagyis amelynek bírósági befolyásmentesen ítélnének. Ehelyett a király igazságát szolgáltatták „az ő lelkiismeretének tehermentesítésére”, viszont a király marad ennek ellátásáért személyesen felelős. Ebből adódik, hogy a bíraskodási jog átengedése nem jelentette azt, hogy a király nem járhatott volna el az ügyben. Ehelyett – anélkül hogy ezzel hatalommal való visszaélést követett volna el – bármely ügyben ítélezhetett, akár úgy, hogy visszatartotta azt magának (illetve maga elé utalta), akár pedig úgy, hogy visszavetette a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező királyi bíróságtól. Tehát ilyenkor mintegy visszatért hagyományos bírói feladatához, fenntartotta személyes ítélezési jogát, innen a név: fenntartott igazságszolgáltatás.²⁷

A delegált jogkörben eljáró királyi bíróságoknak négyes rendszere alakult ki, amelyben az egyes bírói fórumok lépcsőzetesen helyezkedtek el. A legalsó szinten volt található a *prévoté*, az eggyel magasabb szintet a *bailliage*-ok és a *sénéchaussée*-k ítélezése képezte. Ezek után következtek a királyi parlamentek (vagyis a Párizsi Parlament és a tartományi parlamentek), legvégül pedig a királyi udvarban található bírói szervek, tanácsok (*counseils souverains*) tetőzték be a rendszert. A királyi tanácsokat valamint a királyi parlamenteket együttesen központi királyi bíróságoknak, más néven szuverénbíróságoknak (*cours souveraines*) nevezzük. Ezzel szemben a *prévoték* valamint a *bailliage*-ok és a *sénéchaussée*-k képezték a királyi bíraskodás területi elemeit. Ez volt az az általános modell, amely – bizonyos vonásokkal még kiegészítve – az ítékezés bázisát adta.

A központi királyi bíróságokat megtestesítő szuverénbíróságok – francia nevükkel ellentétben – nem voltak szuverének, mivel alá voltak rendelve a királynak és az ő Tanácsának. Erre való tekintettel XIV. Lajos – indokolt módon – megtiltotta nekik, hogy szuverénbíróságoknak nevezzék magukat, és a hivatalos megnevezésükben a felsőbíróság (*cours supérieures*) megjelölést kellett használniuk, mindazonáltal az ancien régime alatt még a szuverénbíróság-kifejezést is gyakran alkalmazták. A felsőbíróságok mindenesetre annyiban tényleg szuverének voltak, hogy az itt hozott ítéleteket nem lehetett megfellebbezni, de megmaradt a lehetőség, hogy e határozatok ellen semmisségi panasszal lehessen élni a Királyi Nagytanács előtt.

A 18. században a Párizsi Parlament mellett már számos tartományi főbíróság is létezett. Ezek a tartományi parlamentek egytől-egyig függetlenek voltak egymástól, és saját illetékességi területükön mindegyik a bírósági hierarchia csúcsán helyezkedett el. E tartományi főbíróságoknak hasonló felépítésük és azonos hatáskörük volt. Mindez az összetett szerveződés azonban csak fokozatosan jött létre.

A FENNTARTOTT BÍRÁSKODÁS

A király általi hatáskör-kijelölés

A fenntartott bíráskodás olyan prerogatívákkal járt, amelyek alapján a király beleavatkozhatott a delegált igazságszolgáltatás gyakorlásába. Először is – mint az igazság teljességének forrása – *ordonnance*-aiban szuverén módon meghatározhatta mindazoknak a törvényszékeknek a hatáskörét és illetékességét, amelyekre az igazságszolgáltatás gyakorlását delegálta. Tette mindezt egy nagy audienciát követően, ahol az érdekelteket meghallgatták. A hatáskör-kijelölési jog alapján a király ugyanakkor nemcsak általános jelleggel, *ordonnance* útján telepíthetett hatáskört egy-egy bíróságra, hanem megtehetette ezt eseti jelleggel is bizonyos kényesebb jogviták esetén, amikor is külön döntőbírákat (*arbitre*) jelölt ki az ügy eldöntésére. Ez történt például a világiak és szerzetesek között felmerült jogviták esetén; vagy éppen akkor, amikor a nagyobb családok tagjai között fennálló összetett öröklési igények tárgyában kellett dönten.

A király az ily módon meghatározott ügyeket illetve ügykategóriákat az e célból név szerint megbízott bírákra bízta. Ezt nevezték a királyi megbízottak bíráskodásának (*jugement par commissaires*), amely már a 14. századtól kezdve megjelent, és még határozottabban letisztult azzal párhuzamosan, hogy a rendes királyi bírák – a delegáció folytán – egyre szilárdabb hatalmat kaptak. A királyi megbízottak általi bíráskodást többféle módon is alkalmazták. A király nagyon gyakran küldött például ilyen, általában a szuverénbíróságok tanácsosai és a kérvények mesterei közül kikerülő megbízottakat azokba a provinciákba, ahol a normál igazságszolgáltatás tehetetlen volt. Ezek a kiküldött megbízottak aztán a helyszínen ún. Nagy Napokat (*Grands Jours*) tartottak (legjellegzetesebb példaként talán az 1665-ös Auvergne-i Nagy napokat lehetne megemlíteni).

Az állam súlyosabb ügyeit gyakran egy különbizottságra bízták. Erre lehet példaként felhozni azt a bizottságot, amelynek feladata az 1639-1640-es normandiai parasztfelkelés elfojtása” volt, és amelyben Ségnier kancellár elnökölt. A 18. században aztán ugyanilyen típusú de egyszerűbb speciális jogi fórumokat hoztak létre például Caenben, Valenciában és máshol is annak érdekében, hogy felelősségre vonják a csempészeket, akiket a rendes bíróságok csak kis hatékonysággal tudtak üldözni. A csempészet alapvetően pénzügyi bűncselekmény, ez a tény pedig felkelte az adóügyi bíróságok (*cours des aides* – a királyi bíróságok speciális típusa) tiltakozását, mondván hogy a különbizottságok hatáskörelvonást valósítanak meg. A királynak végül azáltal sikerült lecsendesítenie e bíróságokat, hogy egyes bírait megbízottá nevezte ki. Megemlítendőek továbbá az intendánsok is, akik szintén nagyon gyakran kaptak a királytól megbízólevelet főleg közigazgatási jellegű ügyekben, a Királyi Nagytanácsához való fellebbezési jog fenntartásával.²⁸

A hatásköri összeütközés feloldása

Néha előfordult, hogy a delegált bíraskodási joggal felruházott bíróságok hatásköre egymással fedésbe került, és hatásköri összeütközés alakult ki, vagyis elvileg ugyanazon ügyet több ilyen bíróság is jogosult volt eldönteni. Ilyenkor természetesen rendezni kellett, hogy kit illessen meg az adott ügyben a tárgyalási és ítélelhozatali jog, és legfőképpen hogy ennek eldöntésére ki lesz jogosult. Ha az összeütközés két olyan, azonos hatáskörű bíróság között merült fel, amelyek egyaránt alá voltak rendelve egy királyi bíróságnak (*cour souverain*), akkor ez a királyi bíróság döntött az összeütközés kérdésében. Ha viszont a konfliktus két királyi bíróság között avagy különböző szintű bíróságok között merül fel, akkor az összeütközést a király volt jogosult eldönteni. Ez utóbbi esetben rendszerint a király nem maga döntött, hanem delegálta e jogát a királyi titkos tanácsnak (*Conseil d'État privé*). Mindkét illetve mindhárom esetben a döntésről egy szabályrendelet (*reglement de juges*) született. A király által ily módon juttatott hatáskörök szilárdak, tartósak maradtak, ami előnyös volt, de a királynak mindvégig jogában állt módosítani azokat, ha erre kellő indok mutatkozott.

A committimus

A király nemcsak a bíróságok hatáskörének kijelölésén vagy az eseti bírókijelölésen keresztül szólhatott bele a delegált igazságszolgáltatásba, hanem megtehetette ezt a peres fél oldaláról is. Nevezetesen: bizonyos személyek illetve testületek részére engedélyezte, hogy peres ügyüket különbíróságok előtt bíraltathassák el. Az ezen engedélyeket tartalmazó királyi leveleket nevezték *committimus*-nak, amelyeknek a kibocsátása általános gyakorlat volt. (A *committimus* tárgyi hatálya nem terjedt ki a dologi jogi ügyekre.) A *committimus* alapján a király koronahűbéresei (*commensal*) például ügyeiket a *Requetes de l'hotel* vagy a *Requetes du Palais* (magyarra mindkét kifejezés a Királyi Palota Kérvényügyi Tanácsaként fordítható le) elé tudták vinni. Az előbbi egy olyan államigazgatási testület volt, amely egyben igazságszolgáltatással kapcsolatos feladatokat is ellátott, és amelynek tagjai a kérvények mesterei (*maitres des requetes*) voltak, míg az utóbbi a Párizsi Parlamentnek volt egy speciális kamarája. A *committimus*-szal így gyakorlatilag maga a király tette e bíróságoknak lehetővé, hogy eljárásukat akár a király szolgálatára fittyet hányva végezhessék. Ugyanezen kegyben részesültek aztán a párizsi főkórház (*l'hotel dieu*) intézői is jótékonyági szolgálataikra tekintettel, valamint számos vallási rend, így a Cluny-rend is hasonló privilégiumokat kapott, amelyek nagyban megkönnyítették peres ügyeik elintézését.

Az evokáció

Az evokáció a fenntartott igazságszolgáltatás egyik legfontosabb eszköze volt. Lényege, hogy egy már megkezdett eljárás folyamán a király az ügy elbírálását az amúgy hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságtól magához (saját személye elé) vonhatta, akár azért, hogy ő maga a Nagytanácsban elbírálhassa, akár pedig

azért, hogy egy másik jogi fórum elé utalhassa, amely egyébként tipikusan a (király nélkül eljáró) Nagytanács volt.

Az evokációt elrendelhetették egyrészt a fél kérelmére, például ha az ellenfelének valamely hozzátartozója az eredetileg hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon dolgozott. Másrészt az evokáció történhetett a király saját eljárási intézkedése alapján is, például államérdekből, egyéb súlyos esetben vagy éppen a kedélyek lecsendesítése végett. Az evokáció elrendelésének privilégiuma megillette eredetileg a szuverénbíróságokat is, amelyek így még az ítélethozatal előtt maguk elé vonhatták az alsóbb szinten eljáró tribunalok előtt megkezdett ügyeket.²⁹ Mindezek alapján az evokáció felfogható egy olyan eljárási eszközként is, amely teljessé tette a királyi fórumokhoz történő fellebbezés gyakorlatát. Idővel az evokáció eltűnt a szuverénbíróságok és az alsóbb szintű bíróságok közötti viszonyból, viszont a királyi evokáció intézménye mindvégig fennmaradt.

A lettres de justice

A király a delegált jogú igazságszolgáltatási fórum előtti eljárás során közbeléphetett a kancellária által kibocsátott, *lettres de justice*-nek nevezett parancslevelek útján is. Ezek az igazságszolgáltatási parancslevelek meglehetősen régi intézménynek számítottak, és többféle fajtájuk is kialakult.³⁰ Az egyik típust az ún. államlevelek (*lettres d'État*) képviselték, amelyeket a kancellária a király szolgálatának érdekében állítottak ki. Így például a fegyveres katonák, a nagykövetek, a különféle rendi gyűlésekbe küldött képviselők és követek szereztek ilyen parancsleveleket, amely által ideiglenes haladékot nyertek szolgálati feladataik ellátására valamely folyó peres ügyükre tekintettel. OLIVIER-MARTIN megjegyzi, hogy az államlevelek nagyjából ugyanazt a funkciót töltötték be és ugyanakkora jelentőséggel bírtak a középkori francia jogban, mint a moratórium intézménye az újkorban.

A parancsleveleknek volt egy csoportja, amelyek kibocsátását a méltányosság elvére alapozták. A király ezen parancsleveleivel ugyanis azt szerette volna elérni, hogy tribunaljai bizonyos méltányossági tényezőket is figyelembe vegyenek az ún. általános jog (*droit commun*) szigorának enyhítése érdekében. A király ezáltal bevezetett a francia bíraskodási joggyakorlatba néhány ésszerűnek mutakozó római jogi eredetű jogintézményt, anélkül azonban, hogy – miként ez Angliában történt – ez a bíraskodási rendszernek *equity*-bíróságokra és *common law*-bíróságokra való megkettőződésére vezetett volna. Ilyen parancslevelek illetve jogintézmények voltak például a fizetési haladékot engedélyező parancslevelek (*lettre de répit*), a tárgyalás elhalasztásáról rendelkező parancslevelek (*lettre de surséance*), a *cessio bonorum* intézménye (*cession de biens*), a szerződési jogban a felek kölcsönös megegyezésének hiánya miatti érvénytelenség (*nullité par vices du consentement*), az öröklési jogban pedig a leltározás kedvezménye (*bénéfice d'inventaire*).³¹

A bíraskodási parancsleveleknek volt egy harmadik csoportja is, amely a büntetőjog és a delegált jogkörű bíróságok által alkalmazott büntetőeljárás szigorúságait volt hivatva enyhíteni. Így például az anyagi kegyelemlevelek (*lettre de rémission*)

funkciója az volt, hogy például megvédjék a büntetőjogi üldözésről azt a személyt, aki jogos önvédelemből okozott testi sértést vagy ölt embert. A végrehajtási kegyelemlevelek (*lettre de grace*) többféle változata pedig azt a célt szolgálta, hogy bár megállapították az adott terhelt büntetőjogi felelősségét, és e tárgyban szabályosan kihirdetett, jogerős ítéletet hoztak, mégis valamely okból kifolyólag sor került a büntetés enyhítésére vagy megszüntetésére. A végrehajtási kegyelemlevelek fontosabb típusai: a kiszabott (és esetleg megkezdett) büntetés megszüntetését kimondó *lettre d'abolition*, a kisebb vétségek esetében ugyanez a *lettre de pardon*, a büntetés enyhítésére vonatkozó *lettre de commutation de peine*, valamint a száműzetésből való visszatérést engedélyező *lettre du rappel de ban*.

A kegyelemlevelek kiadását kérelmezni kellett. A kérelmeket a szuverénbíróságoknál lehetett benyújtani, és ezeket e bíróságok aprólékos vizsgálatnak vetették alá. A szuverénbíróság, ha a vizsgálat alapján indokoltnak látta a kegyelemlevél kiadását, akkor a kérelmet „alapos”-nak (*entérinée*) minősítette és eljuttatta a királyhoz. A király a kegyelmi eljárás végső szakaszában egyedül volt jogosult dönteni a kérelemben. Megjegyzendő, hogy a feudalizmus korábbi szakaszában a kegyelmezési jog megillette a különféle földesurakat is, de e jogot idővel a király sajátította ki. A király ugyanakkor hajlandó volt tiszteletben tartani bizonyos ősrégi földesúri kegyelmezési privilégiumokat is, de úgy, hogy ezeket egyben ésszerű korlátok közé is szorította. Ilyen volt például Saint-Rouain privilégiuma, amely lehetővé tette Rouen káptalanjának, hogy minden évben szabadon bocsásson egy rabot a helyi szent ereklyetartójának évenként megrendezett körmenetben való körülhordozása alkalmából.

Az igazságszolgáltatási parancslevelek léte több problémát is felvetett az évszázadok folyamán. E parancsleveleknek OLIVIER-MARTIN megállapítása szerint különösen fontos szerepe kellett, hogy legyen a kánonjogban a pápa ügyleveknek a kánonjogi igazságszolgáltatásban való alkalmazása kapcsán.³²

A semmisségi panaszok

A királynak az igazságszolgáltatás gyakorlása feletti kontrollja már abban is nyilvánult, hogy a delegált jogszolgáltatás az ő döntését jutatta kifejezésre. Emellett azonban a király elrendelhetette egy általa jogtalannak tekintett ítélet revízióját is. Hosszú időn át ehhez egy ténybeli hiba (*erreur de fait*) meglétét kellett a folyamodó félnek megjelölnie és egyben bizonyítania, egy hibaindítványnak (*proposition d'erreur*) nevezett beadvány útján. A 17. század közepe felé azonban végérvényesen állandósult egy új jogorvoslati eljárás, nevezetesen a semmisségi panasz (*pourvoi en cassation*). A kasszációt a kérelmező fél kizárólag akkor kérhette a királytól, ha valamelyik szuverénbíróság által hozott ítélet ellen kívánt panasszal élni. Feltétel volt továbbá, hogy a semmisségi panasz egy jogi hibán (*erreur de droit*) alapuljon. Ilyen jogi hibának minősült például a *coutume* illetve a királyi *ordonnance*-ok megsértése, az a tény, ha az eljáró szuverénbíróságnak nem volt az ügy tárgyalására hatásköre és illetékessége, a szuverénbíróság által megvalósított hatáskörtúllépés (*exces de*

pouvoir), végül pedig valamely lényeges jogi formaiság megsértése. A semmisségi panaszt a Királyi Titkos Tanács (*Conseil d'état privé*) bírálta el, azt követően, hogy a tanács egyik hivatala aprólékosan megvizsgálta a kérelmet. Ezt a hivatalt nevezték Kasszációs Hivatalnak (*Bureau des cassations*).

Az ítélet megsemmisítése azonban nemcsak a fél kérelmére történhetett, hanem az ügyben eljáró szuverénbíróság mellett működő királyi főügyész (*procureur général*) indítványára is. De emellett a király saját maga is intézkedhetett a kasszációs eljárás megindítás végett, amely intézkedést a Titkos Tanács gyakorlatilag egy félhivatalos közlésként kapott meg. Az előbb említett feltételek teljesülése esetén mindenféle bírósági határozatot meg lehetett semmisíteni, bár egyes esetekben a Pénzügyi Államtanács (*Conseil d'état et finances*), illetve – súlyosabb esetekben akár – a kormány valamely tanácsának közreműködésére is szükség volt.³³

A fenntartott bíraskodás szerepe a király hatalmának megőrzésében

A fenntartott igazságszolgáltatás eszközeinek különféle alkalmazási módozatai elvileg megalapozott legitimációval rendelkeztek, ugyanis a király maga volt végső soron az egész igazság forrása. Azonban ahogy ezen eszközök száma nőtt, egyre nagyobb kockázatot jelentettek. A legfőbb ellenérv velük szemben az volt, hogy súlyosan megzavarják a delegált ítélkezési joggal felruházott bíróságok működését, és hogy a per személyei számára a biztonság/kiszámíthatóság hiányának érzetét adják. A király a fenntartott bíraskodás folyamán csak saját ítélőképességében bízhatott. Gondot jelentett továbbá a kormányzati körökből eredő visszaélések esetleges veszélye is: valójában többször is történtek visszaélések, például egyes püspökök javára. Mindezeket a bíróságok észrevételeikben keményen ki is hangsúlyozták. Bizonyos tényekből megállapítható az is, hogy XI. Lajos, I. Ferenc és valószínűleg XIII. Lajos is visszaéltek hatalmukkal a királyi megbízottak által hozott ítéletek kapcsán, ha ez bizonyos kényesebb körülmények között célszerűnek mutatkozott.

A *committimus*okat, az evokációkat, a kasszációkat, a parancslevelek különféle fajtáit egyes püspökök nagy könnyedséggel tudták kieszközölni a kancelláriával fennálló kapcsolataik alapján. Ségnier kancellár például különösen „kedvelte” azokat, akik tudtak neki ilyen iratokat szerezni, márpedig a korabeli írásbeliség gyakorlatának jellegéből adódóan a püspökök erre ideális forrásnak mutatkoztak. Olivier d’Ormesson amikor 1645-ben az evokációkkal kapcsolatos visszaélésekről beszélt, arra a következtetésre jutott, hogy „azok, akiknek hatalmuk van, ezt ki is akarják használni.”.

A király – lehetőségeihez mérten – később törekedett orvosolni ezeket a visszaéléseket. Az igazságszolgáltatási parancsleveleket illetően követelte a szuverénbíróságok kontrollját, közvetlenül miután a kancellár működése felett a kontrollt teljesen meg is valósította. Már a 14. századtól fogva az *ordonnance*-ok előírták a szuverénbíróságok számára, hogy ne engedelmesskedjenek a parancsleveleknek, ha azok olyan hiányos jelentésen (*exposé incomplet*), vagy éppen hamis jelentésen (*exposé*

mensonger) alapulnak, amely szándékosan arra irányul, hogy a király rossz döntést hozzon, és így akaratlanul is jogsértő parancsleveleket bocsásson ki.³⁴ Továbbá az is tilalmazott volt, hogy a bíróság a parancsleveleket jogsértő módon vagy ésszerűtlenül bírálja el.³⁵

A parancslevelek érvényességüket abból nyerték, hogy azokat a király nevében, szabályszerű módon a kancellária állította ki, ahhoz viszont, hogy ezek hatályba is lépjenek, az volt szükséges, hogy a címzett bíróság ezeket nyilvántartásba vegye. A királynak azonban jogában állt a nyilvántartásba nem vett, s így hatályba sem lépett levelek végrehajtását egy újabb vizsgálatot követően elrendelni, mivel „az utolsó szó mindig őt illette”. Másfelől számos, kifejezetten részletes és pontos *ordonnance*-ot is kiadott annak meghatározására, hogy mely esetekben szabad elfogadni az evokációkat, kasszációkat, a *committimus*okat, az államleveleket és a fizetési halasztást engedélyező leveleket. OLIVIER-MARTIN szerint a király minden tőle telhetőt megtett, hogy ellenálljon a partikuláris érdekek nyomásának, és hogy felszámolja a jogi kiskapukat.” Miután XIV. Lajos – nagykorúság elérésével – ténylegesen is kezébe vette a hatalmat, ezek a visszaélések eltűntek. A kancellária és a Nagytanács visszaszerezte tiszta hírnevét, és ez így maradt a 18. században is.

A király ahhoz azonban mindvégig ragaszkodott ahhoz, hogy soha ne kelljen lemondania egyetlen, a fenntartott igazságszolgáltatásából eredő prerogatívájáról sem, bár evégett a szuverénbíróságok több kéréssel is ostromolták, és a nemleges válasz valamint a fent tárgyalt visszaélések miatt a 16. században komoly elégedetlenségüknek adtak hangot. A 18. században, bár ekkorra a visszaélések már gyakorlatilag eltűntek, a bíróságok – bizonyos elővigyázatossággal ugyan – egyenesen a fenntartott igazságszolgáltatás elvét és különösen az evokáció intézményét tették felelőssé. Ügyesen fenntartották ugyanakkor a király által szigorúan szabályozott, kérelmen alapuló evokációk (*evocations sur requetes*) valamint a király által államügyekben szabadon gyakorolható saját evokációk (*evocations de propre mouvement*) megítélése közötti kettősséget. OLIVIER-MARTIN megállapítása szerint mindezek által „a bíróságok arra törekedtek, hogy kiharcoljanak maguknak egy elkülönített bírói hatalmat, persze csak olyan ügyekben, amelyek nem tartoznak a király hatáskörébe. Többé-kevésbé tudatosan arra törekedtek, hogy megszerezzék azt, amelyet az amerikai alkotmány is megvalósított: a bírák kormányzatát.”³⁶ Mindennek azonban gátját képezte az abszolút királyi hatalom.

A DELEGÁLT KIRÁLYI BÍRÁSKODÁS RENDSZERE

A *prévoték*

A királyi bíráskodás legalacsonyabb jogi fórumát a *prévot* igazságszolgáltatása jelentette. Bíróságát *prévoténak* nevezték.³⁷ A király kezdetben rendszerint bérbe adta a *prévotékat*, a 14. századtól kezdődően azonban – néha a peres felek kérelmére – fokozatosan felhagyott ezzel a gyakorlattal, és *prévotába* – főszabályként visszahívható – meghatalmazottakat helyezett. Hamarosan a hivatalok adásvételének rend-

szere, később pedig a hivatalok átörökítése is megjelent eme szerény bírói posztok esetében is, és ez egészen az ancien régime végéig megmaradt. A *prévot* minden esetben első fokon ítéleztek, de csak az olyan ügyekben, amelyek nem tartoztak kifejezetten más bíróság elsőfokú hatáskörébe. Így például nem ítélezhettek sem a királyi ügyekben, sem a nemesek ügyeiben, sem pedig mindazon számos egyéb ügyben, amelyben a *bailliage*-ok illetve *sénéchaussée*-k döntöttek első fokon.

A 18. században sok *prévot* már csak vegetált. Egy 1749-ben kiadott, Daguesseau kancellár által készített ediktum – általánosítva a korábbi gyakorlatot – felszámolta a *prévot*kat minden olyan városban, ahol már létezett egy *bailliage* vagy *sénéchaussée*. Mindez úgy történt, hogy ezeket a *prévot*kat egyszerűen beolvastották a felettes bíróságokba. Bizonyos területeken pedig – így pl. Bretagne-ban – ahol számos *sénéchaussée* volt, mindig is mellőzni lehetett a *prévot*kat: ezeken a helyeken a földesúri bíróságok helyettesítették őket.

A bailliage-ok és a sénéchaussée-k

A *prévot*-k, a földesúri bíróságok valamint a városi bíróságok ítéletei, mint első fokú ítéletek ellen a *bailli* bíróságához (*bailliage*), illetve egyes országrészekben a *sénéchal* bíróságához (*sénéchaussée*) lehetett fellebbezni. A királyi ügyekben valamint a nemesek ügyeiben pedig a *bailliage*-ok ítéleztek elsőfokon. Mialatt a *prévot*-bíróságok csak bizonyos ügytípusokban ítélezhettek, addig a *baillage*-bíróságoknak eléggé széles hatásköre volt.³⁸ Minden általuk hozott ítéletet – akár elsőfokú, akár másodfokú ítéletről legyen is szó – meg lehetett fellebbezni a tartományi parlament előtt.

A *baillik* az aranykora a 14-15. század volt. Ebben a korszakban – miként már a 13. században is – a király őket tetszése szerinti időre vagyis „*par tant comme il lui plaira*” nevezte ki, és ílmódon ezek a bírák visszahívhatóak voltak. Mindig a kisenemességhez tartoztak, és még voltak nekik a kisenemesi ranghoz régebből kötődő bizonyos katonai funkcióik is, de emellett ahhoz, hogy *bailliként* vagy *sénéchal*ként tevékenykedjenek, jogi tanulmányokat is kellett folytatniuk.³⁹ A 16. században utánpótlásuk a nemesek és – kis híján mindenütt – a katonák közül történt. Gyakran viselték – különösen Normandiában – a nagy *bailli* (*grand bailli*) címet.

A *baillik* és *sénéchalok* a király általános képviselőjeként jártak el körzetükben: ezen belül csupán az egyik funkciójuk volt a királyt annak igazságszolgáltató minőségében képviselni. Megfigyelhető részükről egy olyan törekvés, hogy a királyi bíráskodást az egyházi, a földesúri valamint a városi bíráskodás rovására is erősítsék; olyannyira, hogy néha már a parlament vagy maga a király is helytelenítette buzgalmukat. – Ez az ellenzés azonban nem akadályozta őket abban, hogy e gyakorlatot továbbra is folytassák.

A *bailliage*-ok és a *sénéchaussée*-k apparátusa a 16. századtól kezdődően teljes mértékben a hivatalok adásvétele és átörökítése útján pótlódott. A tisztségeket többnyire a kereskedelemből meggazdagodott városi polgárok szerezték meg.⁴⁰ Az utánpótlás lényegében helyi jellegű volt, és a pozíció megszerzőjének komoly társadalmi előnyökkel járt. Az is igaz viszont, hogy ez az utánpótlási rendszer néha túl

szoros viszonyt teremtett a *bailliage* apparátusa valamint a városi önkormányzat apparátusa között, akik ugyanahhoz a társadalmi réteghez tartoztak.

A *baillik* és a *sénéchalok* rendszerint – miként már a 13. században is – esküdtbíráskodás (*assise*) keretében, rendszeres időközönként, körzetük fontosabb településein ítéleztek. Az esküdtszékekben helyet kaptak a *prévot*-k, a gyakorló jogászok, néha pedig a nemesek és a polgárok is. Magának az ítélethozatalnak kétfajta modellje alakult ki. A kettő közül az ősiabb az ún. ítélező emberek (*hommes jureans*) rendszere, amely idővel meglehetősen visszaszorult. Ebben a rendszerben az esküdtek maguk is részt vettek az ítélet meghozatalában. A későbbiekben ezzel szemben az a rendszer vált általánossá, amely szerint a *bailli* az ítélet ura volt, és csak tanácsával kellett egyeztetnie az ítéletet illetően: a tanácsnak tehát ily módon véleménynyilvánítási – de nem döntési – joga volt.

Az eljárások egyre összetettebbé válásának folyamatát még tovább gyorsította az assizán kívüli ítélezés kifejlődése. Ennek segítségével a *bailli* eredetileg csak a sürgős ügyeket – vagyis többnyire a büntető ügyeket – tárgyalta, idővel azonban ezek a tárgyalások mind rendszeresebbekké váltak, és egyben felkeltették a közérdeklődést is. A *bailli* ezeket a tárgyalásokat *baillage*-ának központjában tartotta, amely kényelmesebb körülményeket biztosított az apparátus számára, mint a mozgó rendszerű assizák. Lassacskán ez utóbbiak – bármennyire is kényelmesek voltak a peres felek számára – megritkultak, a 16. században pedig eltűntek. Az assizán kívüli tárgyalások nagy előnye az volt, hogy a *bailli* bíráskodása így állandó székhellyel rendelkezett, és a törvénykezési szüneteket kivéve egész évben üzemelt. A nem-professzionális elemek eltűntek, így minden a törvényt ismerő szakemberek elképzelése szerint történhetett.

A Párizsi Parlament

A 13. század végétől a királyt igazságszolgáltatási tevékenységének végzésében a Parlamenti Bíróság (*Cour de Parlement*) segítette. Ezt a bíróságot tartósan a saját palotájában állította fel, amelyből egyébként nem sokkal később a Louvre-ba illetve Vincennes-be költözött. Időnként aztán, amikor Párizsban járt, részt vett a parlament eljárásában (*lit de justice*), ilyenkor azonban a bíróság nem járhatott el saját jogán, hanem csak tanácsokat adhatott a királynak. A tanácsokat, véleményeket a király összegyűjtötte, majd mérlegelte, de végül maga hozta meg a döntést. A király azonban csak elég ritkán tudott elmenni a parlamentbe bíráskodni, éppen ezért idővel a parlamentre delegálta saját bíráskodási hatalmának rendes gyakorlását. A Párizsi Parlament ezek után, miközben a király igazságszolgáltató hatalmát képviselte, határozatait a saját nevében hozta meg, ezáltal is jelezni kívánva az általa kapott delegáció tartós és általános voltát.

A Párizsi Parlament munkája gyors ütemben növekedett a királyi hatalom egyre nagyobb kiterjedésével párhuzamosan. Annak érdekében, hogy a folyamatos ügymenetnek ne legyen gátja semmiféle nyugvás, félbeszakadás vagy bármilyen más rendszertelen szünet, a bíróság 1308-tól kezdődően bevezetette az állandó ülésza-

kot, és minden évben Mindenszentektől augusztus 15-ig ülésezett. A törvénykezési szünetek (*vacance judiciaire*) alatt egy ún. szünidei kamara (*chambre des vacations*) intézte a folyó ügyeket.

Idővel fontos szemponttá vált a munkafolyamat hatékonysága is, ezért lassanként a munka felgyorsítása végett a bíróság személyzetét kamaráknak (*chambre*) nevezett különféle szekciókba osztották szét. Ezek között voltak általános hatáskörű kamarák (Kérvények Kamarája, Vizsgálati Kamara, Tárgyalási Kamara, Nagykamara) valamint különös hatáskörű kamarák (pl. Büntetőügyi Kamara, Tengerügyi Kamara, stb).

SZAKIRODALOM

BACQUET: *Traité des droits de justice*. Paris, 1901.

D'AVENEL: *Richelieu et la monarchie absolue*. Paris, 1947.

DUPONT-FERRIER: *Les officiers royaux des bailliages et sénéchaussées et les institutions monarchiques à la fin du moyen-âge*. Paris, 1902.

GUILLARD: *Histoire du Conseil du roi*. Paris, 1918.

JASSEMIN: *Chambre des comptes*. Paris, 1933.

LEMERCIER: *Les justices seigneuriales de Paris*. Paris, 1933.

LOYSEAU: *Seigneuries*. Paris, 1884.

OLIVIER-MARTIN: *Coutume de Paris*. Paris, 1920.

OLIVIER-MARTIN: *La police économique*. Paris, 1926.

OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français des origines à la révolution*. Paris, 1948.

OLIVIER-MARTIN: *Les lois du roi*. Paris, 1939.

PERROT: *Les cas royaux, origine et développement de la théorie aux XIIIe et XIVe siècles*. Paris, 1910.

RIOLLOT: *Le droit de prévention des juges royaux sur les juges seigneuriaux*. Paris, 1931.

SCHWOB: *Un formulaire de chancellerie au XVIIIe siècle*. Paris, 1937.

SELLIER: *L'authentification des actes par l'échevinage dans le Nord de la France*. Lille, 1934.

TESSIER: *Lettres de justice*. = *Bibl. de l'École des chartes*. Lyon, 1911.

VIARD: *La cour au commencement du XIV. siècle*. = *Bibl. de l'École des chartes*. Paris, 1916.

JEGYZETEK

¹ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français des origines à la révolution*. 513-514.

² Az egyik ilyen megerősítés volt például a Bourgogne hercegének intelmei tárgyában 1468. október 14-én kiadott királyi parancs. *Ord.* XVII, 145.

³ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 514.

- ⁴ BEAUMANOIR: *Coutumes de Beauvaisis*. 25. §.
- ⁵ A királyi ügyekről: PERROT: *Les cas royaux, origine et développement de la théorie aux XIIIe et XIVe siècles*. Paris, 1910.
- ⁶ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 515.
- ⁷ BEAUMANOIR: id. m. 301. §, PERROT: id.m. 223.
- ⁸ A modern eljárásjogi terminológia az ilyen formai jellegű jogorvoslatot *panasznak* nevezi.
- ⁹ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 515.
- ¹⁰ E témáról bővebben lásd RIOLOT: *Le droit de prévention des juges royaux sur les juges seigneuriaux* c. művét
- ¹¹ A földesúri bíraskodási jogot, mint hallgatólágos, szimbolikus delegációt meg kell különböztetni a későbbiekben tárgyalandó konkrét delegációtól, amely a királyi bíróságok közti viszonylatban érvényesült.
- ¹² OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 515-516.
- ¹³ BACQUET: *Traité des droits de justice*. IX., 1-6, 49-50.
- ¹⁴ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 516.
- ¹⁵ Auvergne *sénéchal*ának 1663. június 3-án kiadott rendelete, 22. rész
- ¹⁶ BACQUET: id. m. XXVIII., 5-7
- ¹⁷ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 516.
- ¹⁸ LOYSEAU: *Seigneuries*. IV. 61.
- ¹⁹ Ez arra az elvre vezethető vissza, miszerint „csak a királynak vannak pairjei”.
- ²⁰ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 517.
- ²¹ SCHWOB: *Un formulaire de chancellerie au XVIIIe siècle*. no. 76.; JASSEMIN: *Chambre des comptes*. 200.
- ²² LEMERCIER: *Les justices seigneuriales de Paris*.
- ²³ OLIVIER-MARTIN: *La police économique*. 142-144.
- ²⁴ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 518.
- ²⁵ SELLIER: *L'authentification des actes par l'échevinage dans le Nord de la France*. 185-190.
- ²⁶ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 518.
- ²⁷ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 518-519.
- ²⁸ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 523-524.
- ²⁹ GUILLARD: *Histoire du Conseil*. 66.
- ³⁰ TESSIER: *Lettres de justice*. = *Bibl. de l'École des chartes*. 102-115.
- ³¹ OLIVIER-MARTIN: *Coutume de Paris*. II. 411-412., 451-453., 534., 550., 587-588.
- ³² OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 525-526.
- ³³ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 524-525.
- ³⁴ A hamis adatokat tartalmazó jelentés alapján hozott királyi parancslevél neve *lettre subreptice*, a hiányos adatokat tartalmazó jelentés alapján kiállított parancslevél pedig *lettre obreptice*.
- ³⁵ OLIVIER-MARTIN: *Les lois du roi*. 259.
- ³⁶ OLIVIER-MARTIN: *L'histoire du droit français*. 526-528.
- ³⁷ A prévôt-t Dél-Franciaországban *viguier*-nek, Normandiában *vicomte*-nak, megint máshol *châtelain*nek, bíróságokat pedig ennek megfelelően *viguerie*-nek vagy *vicomté*nek nevezték. Lásd még részletesebben: D'AVENEL: *Richelieu et la monarchie absolue* IV. 16.

³⁸ Az ún általános jog (*droit commun*) igazságszolgáltatási fórumai voltak.

³⁹ OLIVIER-MARTIN: *Histoire du droit français*. 553.

⁴⁰ Quimper *sénéchal*a – aki ezt a tisztségét 1767-től a forradalomig töltötte be – például 40 ezer fontért vásárolta meg hivatalát, és az kb. évi 600-700 fontot jövedelmezett számára.